

Яблонська Ольга Василівна,

канд. філол. наук, доцент кафедри української літератури
Волинського державного університету імені Лесі Українки

Дослідження з української етнопсихології Володимира Яніва

Стаття присвячена висвітленню наукового доробку В. Яніва в галузі етнопсихології. Проаналізовано дослідження “Нариси до історії української етнопсихології”, “Психологічні основи окциденталізму” та інші, а також ряд журнальних публікацій. Відтворено специфіку психологічної концепції народності В. Яніва. У статті зацентровано на вагомості релігійності українського народу. Окреслено роль етнопсихологічних спостережень в аналізі ідейно-художніх особливостей творів української класики.

Ключові слова: етнопсихологія, психологічна концепція народності, окциденталізм, межовість українського буття.

Yablonska O.V. Resedrch of Ukrainian Ethnopsychology by Volodymyr Yaniv.

The article is devoted to highlighting the academic heritage of ethnopsychology. The research papers “Outlines of the History of Ukrainian Etnopsychology”, “Psychological Foundation of Occidentalism” and the other are analysed. The specificity of V.Yaniv’s psychological conseption of the nation character is recreated. The article lays emphasis on the significance of Ukrainians’ religiousness. The role of ethnopsychological observation in the analysis of ideological and artistic peculiarities of Ukrainian classical works is outlined.

Key words: ethnopsychology, psychological, conseption of the nation character, Occidentalism, Boundariness of Ukranian existence.

Становлення української етнопсихології пов’язують з добою романтизму, яка утвердила самобутність української нації та української людини. Одна з перших таких робіт – дослідження М. Костомарова “Две русские народности” – була надрукована 1861 р. в петербурзькому часописі “Основа”. На багатому історичному та етнографічному матеріалі, на спостереженнях над

особливостями психології і релігії М. Костомаров визначив типологічні риси українців і росіян, з'ясував історично сформовані відмінності.

Однак і до сьогодні більшість етнопсихологічних досліджень – ще мало знані. Як скажімо, ґрунтовні спостереження Я. Яреми “Українська духовність в її культурно-історичних виявах” (Львів, 1937) чи дослідження науковців із української діаспори – М. Шлемкевича “Загублена українська людина” (Нью-Йорк, 1954), О. Кульчицького “Геопсихічний аспект у характерології української людини” (Мюнхен, 1956), І. Мірчука “Світогляд українського народу” (Нью-Йорк, 1956), В. Яніва “Нариси до історії української етнопсихології” (Мюнхен, 1993) та інші. (Лише окремі студії були з доробку українських науковців в екзилі передруковані в Україні 1992 р. у книзі “Українська душа”).

Поза увагою залишаються також наукові розвідки, статті, студії з української етнопсихології, надруковані в часописах української діаспори. Це, зокрема такі роботи, як “Українська поезія і її національна чинність” В. Державина [1], “Філософічні основи українського націоналізму” Р. Кухара [2], “Українська духовність і світогляд на тлі історичного розвитку” М. Орлика [3], “Українська національна психіка” М. Семчишина [4] та інші.

З початку 1990-х років з'явився ряд публікацій етнопсихологічного характеру на сторінках журналів “Сучасність” [5], [6], “Розбудова держави” [7] “Філософська і соціологічна думка” [8]. 1994 р. в Києві видано ґрунтовне дослідження Е. Сміта “Національна ідентичність”. 2004 р. у Львові побачила світ “Історія європейської ментальності” / За ред. Петера Дінцельбахера.

Етнопсихологічні й соціологічні студії В. Яніва залишаються й до тепер знані вузькій аудиторії. Значення ж цих досліджень не вимірюється лише українським простором. Так, свою студію “Німецький концентраційний табір” (Мюнхен, 1948) В. Янів “опрацьовує як фаховий психолог з національних позицій окупованого німцями народу й намагається знайти відповідь на відпорність українських в'язнів у кацетних обставинах” [9, 35]. Науковець наголошує: “Там, де кошмарна дійсність доводила людину до божевілля [...],

дивна внутрішня сила казала українцеві перемогти в собі слабкість і зневіру. Самогубства належали в нас до виїмків” [10, 33]. Такі стоїстичні життєві позиції, на думку В. Яніва, обумовлені християнськими чеснотами українців та ідеєю оновленої державності. Дослідник указує, “що для наших кацетників світлом у темряві була віра в Бога й неполиняла візія степів України” [10, 34].

В. Янів написав також статті “Нацистський концтабір в очах українського мемуариста: психологічна аналіза переживань в’язня” [11], “Душевні переживання в’язня в “Тюремних сонетах” І. Франка” [12], “Сліди в’язничих переживань у Шевченковій поезії” [13]. Важливо наголосити, що ці наукові розвідки постали як наслідок і власних переживань в’язня совісті. “Від 1928 по 1939 р. він був понад 10 разів ув’язнений. Найгрізнішим для нього був арешт від червня 1934 р. по серпень 1937 р., пов’язаний з вбивством міністра внутрішніх справ Польщі ген. Бр. Перацького. Витримавши найжорстокіші катування, він не зломився і не видав нікого із своїх товаришів” [14, 320]. У липні 1941 р. його арештувало гестапо. Перебуваючи в Краківській тюрмі, В. Янів свідомо спрямував свої наукові зацікавлення – написати дисертацію на тему “Про душевні віддіювання тюремного ув’язнення”. 1952 р. В. Янів уклав книгу “Поезія у в’язниці”, куди увійшли твори Т. Шевченка, І. Франка, Юрія Клена, Б. Кравціва. Дослідження й поетичні твори В. Яніва (збірки “Сонце й ґрати” (1941), “Листопадові фрагменти” (1941)) продовжили традиції української невольничої лірики Т. Шевченка, І. Франка, Б. Кравціва, і є водночас свідченням неперервності стоїстиного духа волі українців: згодом постануть “Ґратовані сонети” й поема “Курбас” І. Світличного, 8 збірок “Невольничої музи” (1972–1981) І. Калинця, поезія В. Мороза, Є. Сверстюка, М. Руденка, В. Стуса та інших, які продовжать націєствердну лінію.

В. Янів доходить висновку, що “В тюрмі активна людина чину пізнає в усій наготі власне безсилля..., в тюрмі стає перед людиною на весь зріст питання про її призначення [...] центральною проблемою тюремного життя є боротьба за суть і за зміст життя” [15, 7].

У другій половині 1940-х років В. Янів працює над темою “Психологічні основи окциденталізму”, читає в жовтні 1949 р. в Українському Вільному Університеті лекцію “Проблема психологічного окциденталізму України”, публікує ряд статей [16], [17], які стали основою ґрунтового дослідження “Психологічні основи окциденталізму” [18], виданого вже після смерті автора, в 1996 р.

В. Янів доводить духову спорідненість України з Європою “в контексті різниць чи протиставлень, що існують між Європою, Сходом, Росією і Америкою”, науковець “часто звертає увагу на намагання Росії відірвати Україну від її вrostання в європейську культуру й взагалі в її духовість” [18, VII]. В. Янів аналізує “проблему Заходу в науці й у житті”, вибудовує “психологічну концепцію Заходу”, простежує “сучасну духову кризу як наслідок волі до влади”, “вияви європейського індивідуалізму” та інші аспекти проблеми психологічного окциденталізму. На думку В. Яніва, “Україна психологічно є складовою частиною Заходу, але рівночасно в нашій психіці виразно відбивається... межовість, яку відчуваємо з факту беззаперечної європейської туги за гармонією і з одночасної переваги почувань, характеристичної для Сходу...” [17, 1048]. Межовість психологічного буття українців, обумовлена геокультурними та історичними чинниками (Свого часу О. Лотоцький простежив історичні основи культурної орієнтації України [19], а Микола Хвильовий на основі світоглядного протиставлення розгорнув літературну дискусію 1925–1928 рр.), “у майбутньому може стати для нас нашою силою, так як покищо, вона є нашою слабкістю. Вона може статися основою нашої неповторної оригінальності і нашого післанництва. Це, зокрема можливе в час захитання її світогляду, а навіть і традиційної європейської рівноваги, рівноваги волі, розуму і почувань” [17, 1051].

В. Янів висловлює упевненість у богообраності України. “Відшукати первні нашої духовости, проаналізувати себе, сягнути до джерел, відчистити духовість від намулу чужого, розкладового, руйнуючого, щоб іти до абсолютного Добра – це є те єдине на потребу, від якого залежить майбутнє

України. І з вірою в Україну та в її будуче писана ця праця, як вступна праця для прискішення кристалізаційного процесу нашого духового “я”, для відшукання нашої неповторної індивідуальності, для промощення шляхів до реалізації тієї величної цілі, щоб Україна відіграла поважену роллю в здійсненні ідеалу *civitatis Dei* (Божого міста.– О.Я.)” [18, 188].

У 1940–50-х роках В. Янів досліджує українські соціальні форми життя, формує висновки про психологічну концепцію народності. Основні студії про українську родину припадають на 1960-і роки. У статті “Українська родина в поетичній творчості Шевченка” В. Янів узагальнює: “...величезне значення родинного життя для українців... Шевченко недвозначно підкреслює, що українець може найти повноту щастя тільки в родині. Аналіза Шевченкової творчості насамперед виразно говорить про виключне значення любови при закладанні родини в Україні... Українська родина рішуче моногамічна, при чому до збереження моногамії спричинюється не тільки внутрішня конечність, але й століттями витворені норми та звичаї, як теж незвичайно чутлива прилюдна опінія. ... українська родина – це виключно мала родина, обмежена тільки до батьків і неодружених дітей. Діти з батьками залишаються і після одруження тільки тоді, як вони одинаки, а батьки – літні й немічні – мають при них доживати віку” [20, 179]. “...одним з головних завдань родини уважаються потомство і виховання [...] У відсутності власних дітей поширений звичай приймання приймаків. ...для української родини характеристичне бажання приватної власности. “Хата” – це просто синонім української родини” [20, 180–181]. Нищівну роль для української родини відіграла советська система, внаслідок чого дійшло до “знецінення большевицькою матеріалістичною філософією ідеальної любови, вирвання дитини з лона родини, знищення приватної власности, зокрема ж заступлення одиничних хат “комунальними мешканнями” мусіли мати для української родини нищівне значення, будши протиприродними для української духовости і незгідними із освяченими століттями звичаями та традиціями українців” [20, 181]. Отже, психологічна концепція народності В. Яніва сформована як струнка система обов’язкових

складових українського життя, що уможлиблюють почуття власної повноцінності, гармонії внутрішнього світу й середовища; це моногамність родини, піклування про батьків і дітей, архетипність хати.

Окрему студію В. Янів присвятив українській релігійності – “Релігійність українця з етнопсихологічного погляду” [21]. Межовість українського буття, тісний зв’язок українців з природою, специфіка українського мистецтва й літератури зокрема, інституція церкви, – всі ці чинники дослідник розглядає як джерела української духовності. “...основним джерелом релігійності В. Янів вважає психічно-духові диспозиції українського народу в їх функційному пов’язанні з усіма формітвими в часі й просторі процесами. Тому до основних рис української вдачі він зараховує такі властивості, як: почуттєвість, інтровертизм, індивідуалізм, добродушність, ідеалізування подружжя й любови та плекання родинного життя в християнському дусі, а також – невойовничість” [9, 52].

Ряд студій В. Яніва присячено аналізу досліджень з української етнопсихології – М. Шлемкевича [21], І. Мірчука [22] та ін. [23].

Примітно, що висновки етнопсихологічних робіт В. Яніва суголосні його спостереженням над ідейно-художніми особливостями творів української класики, власне аналіз здійснений у світлі етнопсихології. Маються на увазі такі статті, як “Історичне значення Сквороди”, “Українська духовність у творах Костомарова”, “Значення о. Маркіяна Шашкевича”, “Душевні переживання в’язня в “Тюремних сонетах” І. Франка”, “Панські жарти” у світлі етнопсихології: (У соті роковини народження І. Франка)”, “Психологічний аспект в “Панських жартах” Івана Франка”, “Українська родина в ранніх повістях Івана Франка”, “Автентичність почувань і родина в “Лісовій пісні”, “Ідеал української родини в “Лісовій пісні” Лесі Українки та в “Тінях забутих предків” М. Коцюбинського”, “Поезія “Зачарованої Десни” та космогонічний видив Льопи”, “Українська родина в творчості Василя Симоненка”, “Соціологічний аспект творчості Ігоря Калинця в його “Поезіях з України”. Особливу дієвість етнопсихологічного інструментарію в осягненні української

духовності репрезентують шевченкознавчі студії В. Яніва: “Українська духовність у поетичній візії Шевченка”, “Українська родина в поетичній творчості Шевченка”, “Соціопсихологічна аналіза “Москалевої криниці””, “Альтруїзм у Шевченковій ліриці (Соціопсихологічний етюд)”, “Сліди в’язничих переживань у Шевченковій поезії”, “Філософічні елементи в творчості Шевченка”, “Шевченко вчора і сьогодні”, “Аналіза Шевченкового “Кобзаря” з погляду соціальних прямувань послуху й спротиву в українців”, “Бажання суспільного резонансу в Шевченка як людини й творця (вияв прямування до спільноти українця)”, “Шевченків “Кобзар” під аспектом інстинкту самопіднесення (Психологічний етюд)”, “Властивості української духовності в “Молитвах” (1960) Тараса Шевченка”. У літературознавчих студіях В. Яніва проаналізовані соціальні вияви у творчості українських класиків. Етнопсихологічна інтерпретація дослідника є іманентним засобом у вивченні української ментальності на матеріалі художніх текстів.

“Нариси до історії української етнопсихології” В. Яніва [25] (видані вже по смерті автора) – синтетична робота, в якій розглядаються методологічні основи етнопсихології, а також відтворюються особливості історії цієї науки. В. Янів аналізує дослідження М. Костомарова, І. Нечуя-Левицького, В. Липинського, Ю. Липи, Я. Яреми, І. Мірчука, О. Кульчицького, М. Шлемкевича та ін. Не залишає поза увагою й свої напрацювання.

“Етнопсихологічні праці Володимира Янева – це не лише синтеза, – робить висновок д-р М. Шафовал, – але й в першу чергу новий шлях пошукування наукової істини. Накреслюючи українську духовність, В.Янів підкреслює самобутність України і зазначає, що “наша межовість у майбутньому може стати для нас нашою силою, так як покищо, вона є нашою слабкістю. Вона може статися основою неповторної оригінальності і нашого післанництва” [25, V].

Література

1. Державин В. Українська поезія і її національна чинність // Визвольний шлях.– 1954.– Ч. 1.– С. 27–33.

2. Кухар Р. Філософічні основи українського націоналізму // *Визвольний шлях*.– 1963.– Ч. 7.– С. 730–742.

3. Орлик М. Українська духовність і світогляд на тлі історичного розвитку // *Визвольний шлях*.– 1979.– Ч. 6.– С. 652–669.

4. Семчишин М. Українська національна психіка // Альманах Українського Народного союзу на 1985 р. Річник 75.– Джерзі-Сіті; Нью-Йорк: в-во “Свобода”.– С. 110–121.

5. Шерех Ю. Етюди про національне в літературах сучасности // *Сучасність*.– 1993.– Ч. 4.– С. 68–93.

6. Швецова А. Культурні проєкції національного характеру // *Сучасність*.– 1993.– Ч. 4.– С. 123–134.

7. Рудакевич О. Ментальність і політична культура української нації // *Розбудова держави*.– 1995.– № 10.– С. 26–30.

8. Лук М. Національна ідея в духовній культурі України середини ХІХ – початку ХХ століття (Філософський аналіз) // *Філософ. і соціол. думки*.– 1995.– № 1–2.– С. 245–252.

9. Васькович Г. Психологічні й соціопсихологічні праці Володимира Янева // *Збірник на пошану д-ра Володимира Янева*.– Мюнхен; Л., 1997.– С. 33–54.

10. Янів В. Німецький концентраційний табір.– Мюнхен, 1948.– 55 с.

11. Янів В. Нацистський концтабір в очах українського мемуариста: психологічна аналіза переживань в’язня // *Визвольний шлях*. – 1953. – Кн. 8. – С. 43–45.

12. Янів В. Душевні переживання в’язня в “Тюремних сонетах” І. Франка // *У сторіччя народин Івана Франка: Збірник праць і статей, приготованих на наукову конференцію 12 і 13 травня 1956, у виданні НТШ і “Свободи”, 1957. – 82–97.*

13. Янів В. Сліди в’язничих переживань у Шевченковій поезії // *Шевченко і ми. Збірник доповідей для відзначення 150-річчя з дня народження*

Тараса Шевченка / Редактор проф. д-р В. Стецюк. Накладом Наукового Товариства ім. Шевченка в ЗДА.– Нью Йорк; Париж; Торонто, 1965.– С. 97–111.

14. Мушинка М. Володимир Янів (21.11.1908–19.11.1991) // Визвольний шлях.– 1992.– Кн. 3.– С. 319–322.

15. Янів В. Поезія у в'язниці.– Мюнхен: Видання Ліги Українських Політичних В'язнів, 1952.– 17 с.

16. Янів В. Протиставлення Сходу і Заходу з психологічного погляду // Визвольний шлях.– 1953.– Кн. 6.– С. 20–24; Кн. 7.– С. 17–23.

17. Янів В. Проблема психологічного окциденталізму України // Визвольний шлях.– 1965.– Кн. 10.– С. 1042–1051.

18. Янів В. Психологічні основи окциденталізму.– Мюнхен, 1996.– 205 с.

19. Лотоцький О. Схід і Захід у проблемі української культури // Сьогоднішнє й минуле. Вісник українознавства НТШ.– Львів, 1939.– Т. II.– С. 3–15.

20. Янів В. Українська родина в поетичній творчості Шевченка // Тарас Шевченко. Збірник доповідей Світового Конгресу Української Вільної Науки для вшанування сторіччя смерті Патрона / За ред. В.Стецюк – Б.Кравців.– Нью Йорк; Париж; Торонто, 1962.– С. 148–186.

21. Янів В. Релігійність українця з етнопсихологічного погляду / Відбитка зі збірника “Релігія в житті українського народу”, виданого в “Записках НТШ”, т. 181.– Мюнхен; Рим; Париж, 1966. – С. 179–203.

22. Янів В. Етнопсихологічні аспекти в творах Миколи Шлемкевича // Bohoslovia. – 1979. – Т. 43. – С. 85–119.

23. Янів В. До систематизації поглядів Івана Мірчука на українську людину // Збірник на пошану Івана Мірчука. 1891–1901. – Мюнхен; Ньюйорк; Париж; Вінніпег, 1974. – С. 149–194.

24. Янів В. Вдача українця в світлі “Виховного ідеалу” Г. Ващенка (У 85-ліття автора) // Наукові Записки УВУ. – 1963. – Ч. 7. – С. 10–47.

25. Янів В. Нариси до історії української етнопсихології. – Мюнхен, 1993. – 217 с., XIII с.